

УДК 37.013.42:173 – 053.6

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-203-8-11

БІДА Олена Анатоліївна –

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології Закарпатсько угорського інституту ім. Ференца Ракоці II

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0448-0852>e-mail: tetyanna@ukr.net**ОРОС Ільдико Імрїївна** –

доктор філософії, доцент, президент Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7300-9362>e-mail: ildiko@kmf.uz.ua**ЧИЧУК Антонїна Петрїївна** –

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та психології Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9982-3634>e-mail: toniabida@ukr.net

ФОРМУВАННЯ УСВІДОМЛЕНОГО БАТЬКІВСТВА МОЛОДІ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Усвідомлене батьківство – одна з найбільш складних і мало розроблених областей сучасної науки. Актуальність її вивчення продиктована суперечністю між гостротою демографічних проблем, пов'язаних з падінням народжуваності, величезною кількістю сімей, що розпадаються, лавиноподібним збільшенням кількості дітей-сиріт при живих батьках, із зростанням кількості випадків жорстокого поводження з дитиною та не розробленістю програм підготовки сім'ї, і в першу чергу молоді, до народження та виховання дитини.

Молодь є головним людським ресурсом для відтворення, збереження та покращення кількісного та якісного показника населення України, та основним джерелом виховання та формування особистості майбутніх громадян незалежної України. Саме тому в останні роки активно розробляється сімейна та молодіжна політика держави, яка визначає механізми соціального захисту та підтримки молоді сім'ї, сімейного виховання, формування усвідомленого та відповідального батьківства як умови для гармонійного розвитку дитини [9].

Наслідком сучасних трансформацій інститутів сім'ї та шлюбу, різноманіття типів і форм сімейних об'єднань стала специфіка батьківства в різних сім'ях, плуралізація його форм. Значна частина дітей виховується у сім'ях, де норми і правила батьківства відрізняються від традиційних – в однобатьківських і реструктурованих сім'ях, транснаціональних сім'ях тощо. Сучасний світ дає людині особисту свободу щодо вибору моделі шлюбно-сімейної поведінки, однак це принципово змінює умови соціалізації дитини,

що продукує численні проблеми та ризики. Ризики, які продукує плуралізація форм батьківства, в Україні посилюються недостатнім економічним забезпеченням відтворення населення, некомфортним для сімей з дітьми соціально-економічним середовищем, поширенням соціальних патологій – алкоголізму, наркоманії, сімейного насильства. Складність сучасного етапу розвитку України, а особливо наслідки збройного конфлікту на сході країни, потребують оперативних, науково обґрунтованих заходів соціально-демографічної політики. Однак остаточне розв'язання проблем щодо сім'ї та батьківства можливо лише в умовах значного економічного і соціального прогресу українського суспільства [10].

Метою статті є з'ясування основ формування усвідомленого батьківства молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою батьківства та усвідомленого батьківства займаються науковці: Т. Алексєєнко, А. Андрейчева, Л. Бунїна, Н. Вахняк, М. Волошенко, М. Голобева, О. Горбачова, Т. Гурко, М. Давитян, О. Карабанова, В. Кравець, С. Красін, І. Лотова, О. Макаренко, Н. Островська, Л. Слюсар, А. Щербаков та ін.

Метою статті є з'ясування основ формування усвідомленого батьківства молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тенденції, що відбуваються в інституті сім'ї та шлюбу, спричиняють зміну ставлення до батьківства. Проведені дослідження дають змогу зрозуміти, що для молоді батьківство – це справді складний соціально-психологічний феномен, на формування якого впливає ряд чинників.

Готовність до батьківства відбувається протягом довгого часу, особливе значення в цьому процесі має емоційний, психічний та фізичний стан батьків [3].

У 20-тих роках ХХ ст. у «Книзі для батьків», «Лекціях про виховання дітей» А. Макаренко виділяє значущість сім'ї в моральному і духовному становленні особистості, говорить про роль батька і матері у вихованні дитини, розкриває процес виховання дитини в сім'ї, наголошує на відповідальній роботі батьків, зазначає, що сучасні діти – це майбутні батьки, і в майбутньому вони будуть виховувати своїх дітей. У зв'язку з тим, що основи батьківства закладаються в дитячому віці, ця тема актуальна завжди. Велике значення має поведінка батька та матері, які постійно показують в усьому приклад своїм дітям як бути гарними батьками. А. Макаренко наголошував на основні правила самовиховання батьків, вимоги до себе, поваги до своєї сім'ї, на контроль за кожним своїм кроком [6].

У 60-х роках ХХ ст. ці ідеї висвітлює В. Сухомлинський у «Батьківській педагогіці». Він наголошує на необхідності вдосконалення батьківської особистості, її виховного потенціалу, говорить про необхідність створення «батьківських шкіл» для навчання батьків з метою підвищення рівня знань, про культуру сімейного виховання дітей.

Праця Г. Ващенко «Виховний ідеал», яка заслуговує на увагу і при сьогоденні, розкриває загально-людські і національні цінності, які слід класти в основу виховання української молоді, формування образу сім'янина, батька або матері.

Починаючи з 20-х рр. ХХ ст. усвідомлене батьківство та вплив батьків на розвиток особистості дитини стали об'єктом вивчення психологічної науки [9].

Н. Вахняк стверджує, що батьківство об'єднує в собі сукупність знань, уявлень, умінь і переконань людини стосовно ролі батька, які проявляються в поведінці та діяльності батьківства та при створенні батьком і матір'ю умов для повноцінного розвитку, виховання й навчання дитини. Цей феномен включає такі складники: власне факт генетичного походження дитини, її кровні зв'язки; юридичне надання жінці й чоловіку статусів матері та батька; практичне виконання ними своїх батьківських обов'язків; сприймання себе в ролі батька (матері); ставлення дитини до своїх батьків; визнання оточенням певних двох дорослих людей як батьків [2].

Л. Буніна стверджує, що батьківство містить сукупність батьківських якостей і

почуттів, знань, умінь, навичок, які передаються дітям [1].

Форма розвиненого батьківства, тобто усвідомленого батьківства, містить декілька компонентів, це: ціннісні орієнтації подружньої пари; батьківські установки та сподівання; батьківське ставлення; батьківські почуття; батьківські позиції; батьківська відповідальність і стиль сімейного виховання, кожен з яких охоплює когнітивну (усвідомлення себе як батьків, уявлення про ідеальних батьків, знання батьківських функцій), емоційну (суб'єктивні батьківські відчуття, ставлення до дитини, до чоловіка/жінки як до батька спільної дитини) та поведінкову (вміння, навички і діяльність батьків із догляду, забезпечення, виховання й навчання дитини, взаємовідносини із шлюбним партнером та стиль сімейного виховання) складові, які можуть виступати як окремими феноменами, так і взаємопов'язаними між собою підсистемами в системі «батьківства». Кожен з вищезначених компонентів усвідомленого батьківства має формувальну частину, через яку можливо здійснювати процес формування усвідомленого батьківства – це педагогічний компонент [8].

Батьки виконують вирішальну роль у формуванні ціннісних орієнтацій дитини. І пов'язані вони з її теперішнім і майбутнім сімейним життям. У процесі активної взаємодії батьків і дітей відбувається формування ціннісно-сислової сфери. При цьому, погляди, переконання, приклади поведінки батька чи матері стають основними, при формуванні в дитини ціннісних орієнтацій [4].

Дитина потребує батьківської любові, яка забезпечує у неї формування відчуття довіри й безпеки. Р. Овчарова, зазначає, що суть батьківської любові полягає в безкорисливості по відношенню до дитини та прийнятті цієї дитини з усіма її недоліками й перевагами [7].

А. Щербаков виділяє необхідний складник усвідомленого батьківства – це соціально необхідні батьківські якості (увага до дитини, відповідальність за дитину, доброта по відношенню до неї, порядність у всьому, спостережливості в оточуючому суспільстві, емпатійність та любов до дітей, толерантність до всіх тощо). Основним серед них займає батьківська відповідальність, яка розглядається як соблива соціальна позиція, що характеризується ступенем прийняття і реалізації норм відповідальної поведінки [11].

С. Красіним розглянуто п'ять форм батьківства: інстинктивне (батьківство виникає як наслідок статевого бажання), девіантне (характеризується безвідповідальністю, байдужістю, ігноруванням потреб дитини, відмовою від виконання своїх батьківських обов'язків, проявами негативних рис характеру

батьків), делінквентне (знущання над дитиною, повне ігнорування її потреб, фізичне, психологічне, сексуальне насильство, ставлення до дитини як до своєї власності), відповідальне (відповідальний вплив батьків на процес збереження здоров'я дитини, забезпечення розвитку в неї адекватної самооцінки, самоповаги, відчуття власної гідності, самостійності й упевненості, прийнятті дитини як абсолютної цінності виховання), усвідомлене (усвідомлене ставлення до виконання своїх батьківських обов'язків, до взаємодії з дитиною та один із одним). Доведено, що усвідомлене батьківство є найрозвиненішою формою батьківства. З одного боку, воно являє собою процес взаємодії батьків із дітьми та між собою на основі прояву усвідомленого ставлення до виконання своїх батьківських обов'язків, інтроспекції власних мотивів, діяльності та поведінки, сприйняття кожного члена сім'ї як безумовної цінності. З іншого боку, усвідомлене батьківство можна сприймати як цілісну систему, що включає відповідні знання, ціннісні орієнтації, батьківські установки й очікування, ставлення, позиції, особистісні якості, стиль сімейного виховання [5].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Розкрита актуальність однієї з найбільш складних і мало розроблених областей сучасної науки – усвідомлене батьківство при якій молодь є основним ресурсом людини для відтворення, збереження та покращення кількісного та якісного показника населення України, при цьому залишаючись основним джерелом виховання та формування особистості.

Батьківство об'єднує в собі сукупність знань, уявлень, умінь і переконань людини стосовно ролі батька, які проявляються в поведінці та діяльності батьківства та при створенні батьком і матір'ю умов для повноцінного розвитку, виховання й навчання дитини. Цей феномен включає складники, потрактовані у статті. Форма розвиненого батьківства, тобто усвідомленого батьківства, містить декілька компонентів, які розкриті у статті. Виокремлено соціально необхідні батьківські якості (увага до дитини, відповідальність за дитину, доброта по відношенню до неї, порядність у всьому, спостережливості в оточуючому суспільстві, емпатійність та любов до дітей, толерантність до всіх тощо). Розглянуто п'ять форм батьківства.

Подальшого розгляду потребують механізми соціального захисту та підтримки молоді сім'ї, сімейного виховання, формування усвідомленого та відповідального батьківства як умови для гармонійного розвитку дитини.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Буніна Л. М. (2005) Формування у молодих сімей навичок усвідомленого батьківства засобами соціально-педагогічної підтримки в Північній Ірландії : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Луганськ. 20.
2. Вахняк Н. В. (2011) Соціально-педагогічний аналіз проблеми усвідомленого батьківства. *Вісник Луганського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Сер. : Педагогічні науки.* Луганськ : Вид-во «ЛНУ імені Тараса Шевченка». № 20 (231). Ч. II. 297–303.
3. Волошенко М. (2021) Уявлення молоді про відповідальне батьківство. *Людознавчі студії. Серія «Педагогіка»,* 13(45). 16–20.
4. Горбачова О. Ю. (2011) Сімейне виховання як чинник формування ціннісних орієнтацій дошкільника. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський. № 12. 250–259.
5. Красін С. А. (2020) Формування готовності до усвідомленого батьківства студентів закладів вищої освіти. Дис. ... канд. пед. наук. Харків. 259.
6. Макаренко А.С. (1972) Книга для батьків. К.: Рад. шк. 260.
7. Овчарова Р. В. (2006) Родительство как психологический феномен: учеб. пособие. М.: Московский психолого-социальный институт, 496.
8. Островська Н. О. (2015) Усвідомлене батьківство молоді як основа гармонійного розвитку дитини в сім'ї. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна».* Вип 10. 56–58.
9. Островська Н. Формування усвідомленого батьківства молоді: історико-філософський аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»* Випуск 21. 140–142.
10. Слюсар Л.І. (2016) Батьківство у системі відносин інституту сім'ї: сучасні трансформації, їх причини та наслідки. *Демографія та соціальна економіка* № 2 (27). 26–38.
11. Щербаков А. В. (2014) Родительские роли как детерминанты формирования личности в контексте психологической готовности к родительству у студенток вуза : дисс. ... канд. психол. наук. Новгород. 258.

REFERENCES

1. Bunina, L. M. (2005). *Formuvannya u molodykh simey navychok usvi domlenoho bat'kivstva zasobamy sotsial'no-pedahohichnoyi pidtrymky v Pivnichniy Irlandiyi* [Formation in young families of skills of conscious parenthood by means of socio-pedagogical support in Northern Ireland]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk. Luhans'k. 20.
2. Vakhnyak, N. V. (2011). *Sotsial'no-pedahohichnyy analiz problemy usvidomlenoho bat'kivstva* [Socio-pedagogical analysis of the problem of conscious parenthood]. *Visnyk Luhans'koho nats. un-tu imeni Tarasa Shevchenka. Ser. : Pedahohichni nauky.* Luhans'k : Vyd-vo «LNU imeni Tarasa Shevchenka». № 20 (231). CH. II. 297–303.
3. Voloshenko, M. (2021). *Uyavlennya molodi pro vidpovidal'ne bat'kivstvo* [The idea of young people about responsible parenthood]. *Lyudynoznavchi studiyi. Seriya «Pedahohika»,* 13(45). 16–20.

4. Horbachova, O. YU. (2011). *Simeyne vykhovannya yak chynnyk formuvannya tsinnisnykh oriyentatsiy doshkil'nyka* [Family education as a factor in the formation of value orientations of preschoolers]. Problemy suchasnoyi psikhoholohiyi : zb. nauk. pr. Kam"yanets'-Podil's'koho nats. un-tu imeni Ivana Ohiyenka. Kam"yanets'-Podil's'kyy. № 12. 250–259.

5. Krasin, S. A. (2020). *Formuvannya hotovnosti do usvidomlenoho bat'kivstva studentiv zakladiv vyshchoyi osvity* [Formation of readiness for conscious parenting of students of higher education institutions]. Dys. ... kand. ped. nauk. Kharkiv. 259.

6. Makarenko, A.S. (1972). *Knyha dlya bat'kiv* [A book for parents]. K. : Rad. shk. 260.

7. Ovcharova, R. V. (2006). *Roditel'stvo kak psikhologicheskyy fenomen* [Parenthood as a psychological phenomenon]: ucheb. posobiye. M.: Moskovskiy psikhologo-sotsial'nyy institut, 496.

8. Ostrovs'ka, N. O. (2015). *Usvidomlene bat'kivstvo molodi yak osnova harmoniynoho rozvytku dytyny v sim'yi* [Conscious parenting of young people as the basis of harmonious development of the child in the family]. Zbirnyk naukovykh prats' Khmel'nyts'koho instytutu sotsial'nykh tekhnolohiy Universytetu «Ukrayina». Vyp 10. 56–58.

9. Ostrovs'ka, N. *Formuvannya usvidomlenoho bat'kivstva molodi: istoryko-filosofs'kyi aspekt* [Formation of conscious parenthood of youth: historical and philosophical aspect]. Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya «Pedagogika, sotsial'na robota» Vypusk 21. 140-142.

10. Slyusar, L.I. (2016). *Bat'kivstvo u systemi vidnosyn instytutu sim'yi: suchasni transformatsiyi, yikh prychny ta naslidky* [Fatherhood in the system of relations of the family institution: modern transformations, their causes and consequences]. Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika № 2 (27). 26–38.

11. Shcherbakov, A. V. (2014). *Roditel'skiye roli kak determinanty formirovaniya lichnosti v kontekste psikhologicheskoy gotovnosti k roditel'stvu u studentok vuza* [Parental roles as determinants of personality formation in the context of psychological readiness for

parenthood among university students]: diss. ... kand. psikhol. nauk. Novgorod. 258.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БІДА Олена Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології Закарпатсько угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців педагогічного спрямування.

ОРОС Гльдіко Імріївна – доктор філософії, доцент, президент Закарпатсько угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців педагогічного спрямування.

ЧИЧУК Антоніна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та психології Закарпатсько угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців педагогічного спрямування.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BIDA Olena Anatoliivna – Doctor of ped. Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Psychology of the Ferenc Rakoci II Transcarpathian Hungarian Institute.

Circle of scientific interests: professional training of pedagogical specialists.

OROS Idiko Imrievna – Doctor of Philosophy, Rector of the Ferenc Rakoti II Transcarpathian Hungarian Institute.

Circle of scientific interests: professional training of pedagogical specialists.

CHYCHU Antonina Petrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of Pedagogy and Psychology of the Ferenc Rakoci II Transcarpathian Hungarian Institute.

Circle of scientific interests: professional training of pedagogical specialists.

Стаття надійшла до редакції 13.01.2022 р.

УДК 373.5.091.26

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-203-11-18

ЗЕЛЕНСЬКА Людмила Дмитрівна –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3324-5173>

e-mail: zelenskaya_ludmila@ukr.net

МИХАЙЛЕНКО Марія Олександрівна –

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8564-6841>

e-mail: m19m10a2000@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ФОРМУВАЛЬНОГО ОЦІНЮВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Упровадження

Концептуальних засад реформування середньої освіти в Україні (2016 р.) спричинило суттєві